

WANDA STEŚLICKA-MYDLARSKA

ŻUCHWA DZIECKA PREMUSTIERSKIEGO Z KALABRII

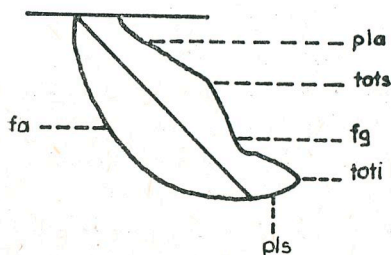
W pobliżu miasta portowego Reggio di Calabria, nad Cieśniną Mesyńską, na samym cyplu Płw. Kalabryjskiego, odkryto w 1970 r. kopalną żuchwę dziecka z wyłącznie mlecznym uzębieniem. Wiek geologiczny znaleziska ustalono na interglacjał Riss-Würm i określono je jako neandertalskie. Krótką wzmiankę o tym odkryciu opublikował w *Nature* (vol. 233) Antonio Ascenzi. Sądząc po dość masywnej budowie żuchwy, autor określił płeć męską, a według stanu uzębienia przyjął wiek 5-6 lat. Rentgenologicznie stwierdzono wyraźne zawiązki zębów stałych od I_1 do M_1 , ale korona pierwszego trzonowca tkwiła jeszcze głęboko w zębodole. Nie wiadomo, czy dla oceny wieku dzieci neandertalskich przydatne są kryteria stosowane do dzieci współczesnych; raczej sądzić by można, że rozwój u neandertalczyków przebiegał szybciej, zbyt wydłużony okres dzieciństwa w trudnych warunkach środowiskowych nie rokowałby pomyslnych szans dla przeżycia. Wychodząc z tych założeń można sądzić, że wiek dziecka kalabryjskiego nie przekraczał prawdopodobnie czwartego roku życia, a jeśli przekraczał, to niewiele. Gałęzie wstępujące w żuchwie kalabryjskiej są niestety uszkodzone, ale profil spojenia jest dość stromy, tak że w późniejszym wieku mógłby się zaznaczyć słaby występ bródkowy. Ascenzi podkreśla duże morfologiczne podobieństwo do żuchwy dziecięcej z Weimar-Ehringsdorf. Trudno ocenić słuszność tego spostrzeżenia, ponieważ nie dysponujemy odlewami tych znalezisk i możemy się wyłącznie posługiwać materiałem fotograficznym oraz tymi danymi pomiarowymi, jakie podano w literaturze. Niemniej ocena Ascenziego zasługuje na uwagę i wydaje się interesująca.

Żuchwa dziecka z Ehringsdorf, odkryta w 1916 r., jest również niekompletna, ale istniejące fragmenty pozwalają ocenić całość. Żuchwę rekonstruował H. Virchow w 1920 r. Krytykowano wprawdzie tę pracę (np. Legoux [1966], niemniej z pewnymi ostrożnościami, można korzystać z rekonstrukcji, szczególnie, że są dostępne również zdjęcia fragmentów oryginalnych, nie rekonstruowanych. Dziecko z Ehringsdorf było jednak znacznie starsze od dziecka z Kalabrii. Ponadto występowały u niego dość nietypowe zjawiska związane ze zmianą uzębienia. Był mia-

nowicie *in situ* drugi mleczny trzonowiec (m_2), a obok funkcjonującego i lekko startego pierwszego stałego zęba trzonowego (M_1) występował częściowo wyrżnięty kiel stały, a bliski ukazania się był także przedtrzonowiec. Te zjawiska wzbudzały wątpliwości i wywoływały dyskusje, ale pomijając te sprawy musimy przyjąć dla dziecka z Ehringsdorf co najmniej wiek 8 lat — a może nawet 10 lat. Porównania z dzieckiem kalabryjskim muszą uwzględniać tak dużą różnicę wieku indywidualnego.

Franz Weidenreich [1940] wyróżnił wczesno-neandertalską grupę obejmującą znaleziska z Weimar-Ehringsdorf, Krapiny i Palestyny, a jako formę ancestralną przyjął dla tego zespołu kobietę ze Steinheim. Pogląd ten potwierdził w pewnej mierze Jean Piveteau [1957], który wyróżnił tzw. typ premustierski, datowany na interglacjał Riss-Würm. Charakterystyczne cechy neandertalskie, znane z zachodniej Europy z glacjału Würm, były u form przedmustierskich słabiej wyrażone. Piveteau zajął się m. in. także znaleziskami z Weimar-Ehringsdorf. Obejmują one trzy kolejne odkrycia: z 1914 r. żuchwę dorosłego osobnika, z 1916 r. żuchwę dziecięcą i z 1925 r. czaszkę żeńską (wszystkie są datowane na interglacjał Riss-Würm). Piveteau wyróżnia szczególnie typ wczesno-neandertalski, przedmustierski, rozsielony wokół basenu Morza Śródziemnego. Nie zaznaczały się w tym kręgu form późniejsze skrajne specjalizacje występujące u neandertalczyków zachodnioeuropejskich (w tył pochyłone czoło, niski i spłaszczony strop czaszki, wał nadoczodołowy i potyliczny, masywne szczęki). Występowały także różnice w budowie i wysokości ciała: Neandertalczycy z kręgu śródziemnomorskiego byli bowiem znacznie wyżsi i smuklejsi.

Czaszka żeńska z Weimar-Ehringsdorf wykazuje szczególnie progresywne cechy zbliżające ją do kręgu *H. sapiens* (dość stroma łuska k. czołowej, strop czaszki wypukły, pojemność ok. 1450 cm³). Cechy te wiążą się zapewne z żeńskim charakterem czaszki, niemniej wskazują na istotne nawiązania sapiensowe. Z tymi spostrzeżeniami stoją w pewnej sprzeczności cechy obserwowane na żuchwie osobnika dorosłego z Weimar-Ehringsdorf. Obok zaznaczającego się występu bródkowego istnieje bowiem zarówno *fossa genioglossi*, jak *planum alveolare*, czyli cechy wyraźnie prymitywne, nawiązujące do małp człekokształtnych (rys. 1). Cechy te występują zresztą także na żuchwie z Mauer — jednakże brak

Rys. 1. Przekrój przez spójnię żuchwowe goryla (wg E. Genet-Varcin)

fa — facies anterior, *pla* — planum alveolare, *pls* — „plaque simienne”, czyli tzw. „simian shelf” po polsku „półeczka”, *fg* — fossa genioglossi, *tots* — torus transversus superior, *toti* — torus transversus inferior

ich na zuchwach *Sinanthropus*, u których zaznacza się zresztą nawet *spina mentalis*. Nic więc dziwnego, że odkrycia te budziły duże zamieszanie i wywołały dyskusje. Próbowano nawet ustalać dwie linie rozwojowe: 1) Mauer i 2) *Sinanthropus*. Piveteau bardzo rzeczowo zakończył spór stając na stanowisku, że obecność lub brak *planum alveolare* i *fossa genioglossi*, jak również *spina mentalis*, nie ma znaczenia filogenetycznego. Mogą to być lokalne odmiany utrwalone w izolowanych populacjach. Pogląd ten wydaje się słuszny.

Cechy progresywne, łączące znaleziska z Weimar-Ehringsdorf z innymi znaleziskami datowanymi na interglacjał Riss-Würm, potwierdzają pogląd, że w klimacie łagodniejszym człowiek neandertalski był morfologicznie znacznie podobniejszy do współczesnego *H. sapiens* aniżeli skrajnie wyspecjalizowany neandertalczyk zachodnio-europejski, którego cechy wytworzyły się w drodze doboru naturalnego pod stresem zimna w ostatnim glacie.

Podkreślenie przez odkrywcę, A. Ascenzi, podobieństwa dziecka kalabryjskiego do dziecka z Ehringsdorfu pozwoliłoby poszerzyć krąg śródziemnomorski o nowe stanowisko. Znalezisko z Reggio di Calabria jest wprawdzie fragmentaryczne, ale wobec szczupłości materiałów kośpalnych, każdy szczątek zasługuje na wnikliwą ocenę. Ascenzi podaje kilka pomiarów, które zestawiłam z analogicznymi pomiarami własnymi wykonanymi na materiałach z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego.

Tab. 1 Pomiary zuchwy w mm

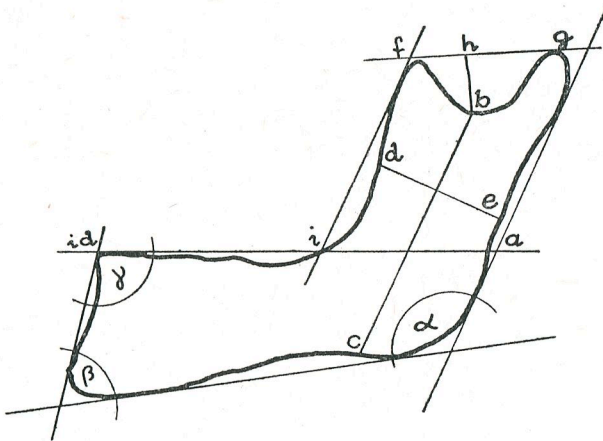
	Wysokość spojenia <i>id-gn</i>	Wysokość trzonu przy m_2 ewent. P_2	Grubość trzonu przy m_2 ewent. P_2	Szerokość wewnętrzna łuku zębowego	Szerokość zewnętrzna łuku zębowego	Odległość obu <i>for.</i> <i>mentalia</i>
Calabria (Ascenzi)	22	18 - 19	13 - 14	33	54	41
<i>Australopithecus africanus</i> (odlew)	28	23	16 - 18	24	50 - 51	42
Dziecko z Ehringsdorf (szacunkowo)	30	21	15	39	60	45
Dzieci współczesne z pełnym mlecznym uzębieniem	22	18	14	31	52	40
Dzieci współczesne z M_1	24	19	14	32	52	40
Osobniki dorosłe współczesne	30	27	14	40	60	44
Mauer (odlew)	32	37	20	36	65	56
Combe Capelle (odlew)	36	33	14	32	53	50
Ehringsdorf osobnik dorosły (odlew)	32	30	17	33	57	50

Z tabeli 1 wynika podobieństwo dziecka kalabryjskiego do dzieci współczesnych z pełnym mlecznym uzębieniem, a więc tego samego wieku zębowego. Dziecko z Ehringsdorf ma natomiast w zastosowanych pomiarach raczej cechy współczesnych osobników dorosłych, natomiast osobnik dorosły z Ehringsdorf okazuje się odrębny, może najwięcej zbliża

się do formy z Combe Capelle. Trudno byłoby na podstawie danych z tabeli 1 przyjąć, że żuchwy z Ehringsdorf reprezentują kolejne etapy rozwoju ontogenetycznego.

Aby się — bodaj w przybliżeniu — zorientować w morfologii żuchwy u neandertalczyków z Weimar-Ehringsdorf, zastosowano schemat pomiarowy zaproponowany przez G. Kurnik [1962]. Autorka posłużyła się bowiem narysami żuchw i na nich wykonała pomiary modyfikując odpowiednio technikę R. Martina. Taki tok postępowania może, w zastosowaniu do materiałów współczesnych, budzić pewne zastrzeżenia, okazuje się jednak niezwykle dogodny w odniesieniu do takich materiałów kopalnych, które są dostępne wyłącznie w postaci zdjęć fotograficznych.

Pomiary dokonywane na wykresach sporządzonych według fotografii są z pewnością obarczone dość dużym błędem w porównaniu z okazami oryginalnymi, dają jednak ogólny pogląd na ich morfologię. Ponieważ nie mamy dostępu do znalezisk zagranicznych ani też nie dysponujemy kompletami odlewów, więc nie pozostaje nam inna droga przeprowadzania własnych badań. Technikę zastosowaną przez G. Kurnik ilustruje rys. 2.

Rys. 2. Kąty i punkty pomiarowe na narysie żuchwy wg G. Kurnik
id-a długość całkowita w płaszczyźnie alveolarnej, *b-c* najmniejsza wysokość gałęzi wstępującej, *d-e* najmniejsza szerokość gałęzi wstępującej, *f-g* szerokość wcięcia na gałęzi wstępującej, *b-h* wysokość wcięcia, *id-i* długość łuku zębowego w płaszczyźnie alveolarnej, *i-i* największa szerokość łuku zębowego mierzona bezpośrednio na żuchwie albo na narysie w rzucie z góry

Żuchwy współczesne, zarówno dziecięce, jak osobników dorosłych odbiegają znacznie od żuchw kopalnych, szczególnie jaskrawo zaznaczają się różnice w miarach kątowych, co jest przede wszystkim uwarunkowane istnieniem czy brakiem występu bródkowego.

Posiadany materiał jest zbyt nikły, aby można otrzymać umotywowane wnioski. Znalazca Ascenzi opierał się w swej diagnozie na wrażeniu wzrokowym, z którym trudno polemizować wobec niemożności dotarcia

Tab. 2. Pomiarы wykonane z narysów według G. Kurnik

	<i>id-a</i>	<i>b-c</i>	<i>d-e</i>	<i>f-g</i>	<i>b-h</i>	<i>i-i</i>	<i>id-i</i>	$\sphericalangle \alpha$	$\sphericalangle \beta$	$\sphericalangle \gamma$
Ehringsdorf (dziecko)	90	48	33	30	11	66	51	115°	105°	80°
Ehringsdorf (dorosły)	111	54?	39?	38?	—	57	66?	105°	116°	68°
Skhul (dziecko)	72	32	27	28	9	—	39	120°	100°	80°
Tabun I	100	52	50	49	15	—	50	100°	95°	80°
Skhul IV	110	55	53	56	20	—	55	115°	110°	90°
Gibraltar (dziecko)	71	38	31	30	4	—	32	120°	105°	80°
Skhul V	115	65	50	55	15	—	65	110°	87°	90°
Krapina I	90	66	35	46	10	75	50	120°	100°	70°
Malarnaud	80	48	36	34	9	—	40	110°	105°	70°
Dzieci z użębieniem mlecznym wg G. Kurnik	57	33	22	21	7,5	57	27	135°	74°	99°
odchylenie standar- dowe (σ)	6,7	4,3	2,3	3,1	1,7	6,5	2,6	7,6	8,7	8,3
Dorośli wg G. Kurnik	74	52	30	32	13	79	40	126°	68°	99°
odchylenie standar- dowe (σ)	4,6	4,9	2,9	3,8	2,0	3,2	3,3	7,4	5,1	8,3

do oryginalnego znaleziska. Być może morfologiczne wrażenie pozwoliło-
by istotnie szukać nawiązań do grupy Weimar- Ehringsdorf.

Zastosowane pomiary wykazały dużą różnorodność morfologiczną po-
równywaną żuchw. Z dotychczasowych doświadczeń wiadomo zresztą
od dawna, że neandertalczyki wykazywali duży polimorfizm. Na pod-
stawie pomiarów żuchwy nie można potwierdzić tezy Weidenreicha i Pi-
vetau o istnieniu kręgu śródziemnomorskiego u neandertalczyków przed-
mustierskich. Być może zastosowanie bardziej diagnostycznych cech kra-
niologicznych mogłoby dać lepsze rezultaty. Przeprowadzenie takich ba-
dań można uznać za pożądane.

PIŚMIENNICTWO

1. Ascenzi A.: *A new Neandertal child mandible etc.* Nature, vol. 233 No 5317, ss. 280 - 282, 1971. *
2. Broom R. & G. W. H. Schepers: *The South african fossil ape-men the Australopithecinae*, Transv. Mus. Mem Nr 2, Pretoria 1946. *
3. Genet-Varcin E.: *Les singes actuels et fossiles*, N. Boubée & Cie Paris 1963. *
4. Kurnik G.: *Zmienność żuchwy człowieka w rozwoju ontogenetycznym*, Prace Zool. U. J. z. 6 Kraków 1962. *
5. Legoux P.: *Determination de l'âge dentaire de fossiles de la lignée humaine*, Librairie Malvine, Paris 1966. *
6. Piveteau J.: *Traité de Paléontologie*, tome VII, Mason & Cie, Paris 1957. *
7. Schwalbe G.: *Über einen bei Ehringsdorf... gefundenen Unterkiefer des Homo primigenius*, Anat. Anz. 47, str. 337 - 345, 1914. *
8. Vauflrey R.: *Les progrès de la paléontologie humaine en Allemagne*, Anthropologie XLI, 1913. *
9. Virchow H.: *Die menschlichen Skelettreste... von Ehringsdorf*, Jena 1920. *
10. Weidenreich F.: *Der Schädel Fund in Weimar-Ehringsdorf*, Jena 1928. *
11. Weidenreich F.:

The mandibles of Sinanthropus pekinensis, Palaontol. Sinica Ser. D 7, 1936. * 12.
Weidenreich F.: *Man or ape?* Am. Mus. Nat. Hist. vol. 45 No 1, New York
1940.

Zakład Antropologii
Uniwersytetu Wrocławskiego
Kuźnicza 35, Wrocław

THE PREMOUSTERIAN INFANTILE MANDIBLE OF CALABRIA

by WANDA STĘŚLIĆKA-MYDLARSKA

A new mandible of a Neandertal child was found by chance on September 6, 1970 at Archi, near Reggio di Calabria, in Italy. Ascenzi states for the child the sex masculin and the age of 5-6 years. The mandible is highly mineralized and incomplete. The determination of age and sex in skeletal series over time and space must be interpreted very carefully especially for immature individuals in early childhood. A survey of all the anatomical features leads to the conclusion that this mandible possesses the primitive features found in Neandertalians. After Ascenzi the resemblance of this mandible with that of the child of Ehringsdorf, the Gibraltar child and the mandibles of Skhul is striking. Following the opinions of Weidenreich and Piveteau the Proto-Neandertalians from Weimar-Ehringsdorf belonged to a fossil group with typological characters peculiar for Meriterranean regions. The material (table 2) contains 9 mandibles originating from this region. The metrical technique is applied according to G. Kurnik (fig 2). The data presented in table 2 indicate a rather great polymorphism of the investigated mandibles. A characteristic of the assumed Mediterranean group of Proto-Neandertalians may be verified after careful analysis of craniological materials.

LA MANDIBULE D'UN ENFANT PRÉMOUSTERIEN DE CALABRIA

par WANDA STĘŚLIĆKA-MYDLARSKA

En 1970 près de Reggio di Calabria on a découvert une mandibule néandertalienne. D'après Ascenzi c'était un enfant du sexe masculin, âgé de 5-6 ans. On se base essentiellement sur l'éruption des dents, en supposant que les diverses périodes de cette éruption se succèdent comme aujourd'hui. Il est très possible qu'il y ait un certain décalage pour les races préhistoriques. L'estimation de l'âge et du sexe d'un enfant préhistorique ne peut être faite que d'une façon approximative. Le mode de développement de la mandibule infantile de Calabria (table 1) suit le type général de Homo sapiens. Dans la littérature mondiale on trouve des opinions concernant l'existence d'un type prémousterien de la Méditerranée, marqué par la prépondérance d'un complexe déterminé de caractères craniologiques, (les individus de Weimar-Ehringsdorf y compris). Le nombre de mandibules prises à titre de comparaison comprend 9 sujets de cette région. Les mensurations (table 2) présentent une assez grande variabilité. On a employé la technique préconisée par G. Kurnik (fig 2). En vertu de cette investigation il n'est pas possible de différencier un groupe proto-néandertalien de la Méditerranée. L'étude des mandibules fournit trop peu de renseignements. Les problèmes relatifs au type Prémousterien attendent toujours une solution.